

egyszerre fest a korról nagy ívű tablót, és irányítja rá tekintetünket az emberi élet tünékeny pillanataira. Olyan dolgokra fókuszál, melyek – és ez természetesen nem lép elő értékítéletté – az összefoglaló munkák lapjairól rendszerint hiányoznak. Ezért csak annyiban érinti a köztörténetet, amennyiben a politikai tevékenység színhelyeinek bemutatása a kortablót teljessé teszi, viszont nem vezet arányeltolódáshoz. A közismert társadalomtörténeti tényeket pedig nem adattárszerűen, hanem lendületes és érzékletes, a konceptuális egyértelműség és a nyelvi igényesség jellemezte narrációba ágyazva, s az alapvető fogalmak tisztázó magyarázatával együtt tárja elénk. A kötetet az abban történő tájékozódáshoz tárgy-

mutató, a kor fontosabb eseményeit közlő időrendi táblázat, a határon túli, egykor magyarországi helységek mai elnevezését tartalmazó katalógus, valamint a további információgyűjtéshez rendelkezésre álló irodalomjegyzék egészíti ki.

Fábri Anna műve mindezek alapján nemcsak a reformkorhoz fűződő magas színvonalú tudományos ismeretterjesztés iránti igényt elégíti ki maradéktalanul, hanem kézikönyvként használva jó szakmai ötleteket kínál a köz- és a felsőoktatásban egy-egy óra, de egy kurzus tematikájának kialakításához is. Ezért mély meggyőződéssel ajánljuk a kiadványt mind az érdeklődő olvasóközönség, mind a szakma képviselőinek figyelmébe.

Brigovác László

Szőlőtermelés és borkereskedelem

Szerk. Orosz István – Papp Klára. *Speculum Historiae Debreceniense 2.*

(A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai)

Debrecen, 2009. 384 lap

A tanulmánykötet témaválasztásának indokoltságát felesleges hangsúlyozni: a bortermelés és -fogyasztás a magyarság számára az elmúlt nagyjából ezer esztendőben nem csupán egyszerű élelmezési szükségyszerűség, vagy jól jövedelmező gazdasági tevékenység volt, hanem igen fontos társadalomalakító tényező is. A szőlőművelés már a középkortól települések, sőt, tájegységek arculatát határozta meg. A bor forgalma felélénkítette az ország gazdasági régióinak kapcsolatát, a megfelelő adottságú országrészekben pedig kaput nyitott az aktív külkereskedelem előtt. Nem véletlen, hogy nemesek és jobbágyok, polgárok és klerikusok egyaránt igyekeztek maguknak szőlőbir-

tokot szerezni. A bortermelés alapvetően meghatározta a települések társadalmának formálódását, falvakat indíthatott el a mezővárossá fejlődés útján, elősegítette a polgári viszonyok kialakulását, befolyásolhatta a helyi jogszokások kifejlődését, egész régiók települései között teremtett összetartozás-tudatot, a 14. századtól kezdve bizonyíthatóan szerepet játszott a helyi hivatali és magán írásbeliség, később pedig a magyar nyelvű írásbeliség elterjedésében, illetve kifejlődésében. A szőlő és a bor a magyar nép mindennapjainak fontos tényezője volt, s mind a mai napig az: meghatározó eleme a közgondolkodásnak, állandó téma a művészet és irodalom számára, és egyál-

got látott. Természetesen a „hitvallóknak” üldöztetésben volt részük, a „német keresztyének” birodalmi egyházát pedig, a birodalmi püspökkel az élen, maga Hitler is támogatta.

A Barmeni Teológiai Nyilatkozat három oldalnyi írás, amely hat pontban sorolja föl és indokolja, hogy a „hitvallók” mit hisznek, és mit vetnek el mint hamis tanításokat. Mindegyik tétel bibliai vers vagy versek idézésével kezdődik, s erre épülnek az utána következő állítások. Mind a hat tétel hármas felosztásban indokolja, miért tartja helyesnek, ha az egyház az igehirdetésében a Szentíráshoz igazodik, s a vezetők megválasztásában, az egyházi rend kérdésében, az állam és egyház viszonyában végzi szolgálatát a nemzet megújulásáért, nem pedig külső hatásoknak engedve és külső hatalmasságokat támogatva. Ebben nyilvánul meg a Nyilatkozat teológiatörténeti, egyháztörténeti és politikatörténeti jelentősége. Négy évvel később a reformátusok már a hitvallási irataik közé sorolták, de a többi protestáns egyház is ilyetén kezelte. Olyan élethelyzetet tükröz, amelyben a *status confessionis* elkerülhetlenné vált. Az egyház csak Jézus Krisztus tanítását fogadhatja el mérvadónak. A könyv szerzője részletesen bemutatja, hogy a választott bibliai alapvetések és a tömören megfogalmazott állítások mit takarnak, a „hitvallók” miért éppen azt állították, és miért vetették el a hivatalos egyházi alkotmánymódosítást. Mindezt annak

érdekében fejti ki, hogy háromnegyed évszázad után is tanulságul szolgáljon a ma élő magyar keresztyének számára. Maga a Nyilatkozat szelleme – amint azt a 139 barmeni résztvevő és aláíró is vallotta – röviden úgy fogalmazható meg: *Verbum Dei manet in aeternum! Isten igéje örökre megmarad!*

A kötet végén két magyar vonatkozású írás is olvasható. Az egyik a debreceni ifjabb Dr. Varga Zsigmond mártírelkész élettörténetét mutatja be a Gusen-i koncentrációs táborban bekövetkezett haláláig, a másik írás teljes terjedelemben közli azt a szöveget, amelyet Hitvalló Nyilatkozat címmel magyar református lelkészek fogalmaztak 1955-ben, a Rákosi-rendszer tombolása közepette, s ehhez a bátorságot a Barmeni Teológiai Nyilatkozat adta számukra. Nem csodálkozhatunk azon, hogy Debrecenben a Református Teológiai Akadémián ez a Hitvalló Nyilatkozat már az 1960-as és 1970-es években vizsgatételként is szerepelt.

Fekete Károly könyvét azért is érdemes elolvasni, mert igazolhatják, hogy tényleg vannak fák, amelyek rossz gyümölcsöt teremnek, s ezeket ki kell vágni, de vannak jó gyümölcsöt termő fák is, és azoknak a gyümölcse komoly szellemi táplálékot nyújthat. A sokszor idézett, keresztyéneket vádoló bibliai mondatoknak ez a tartalma (Mt 7,16-20). Ez érvényes múltira, jelenre és jövőre egyaránt.

Gaál Botond

Fábri Anna: Hétköznapi élet Széchenyi István korában
Corvina Kiadó, Budapest, 2009. 203 lap

Kollektív történelmi emlékezetünkben a reformkor jól ismert szereplői közül alighanem Széchenyi rögzült annak első

számú asszociációs képpárjaként. Teljesen érthető ez abból a szempontból, hogy közcélú tevékenységének legaktívabb

szakaszában az utolsó évtizedeit élő rendi Magyarország társadalmi, gazdasági, és kulturális közegét alapjaiban érintő változások indukálója volt. Ennek köszönhetően automatikusan idéződnek fel emlékezetünkben a közlekedést, a társasági és a tudományos életet megújító-fejlesztő, vagy a kulturált időtöltési lehetőségek körét szélesítő kezdeményezései, s korszakos szellemi alkotásai. Mindezek ugyanakkor egy olyan kor újdonságai közé tartoztak, amely évszázadok óta változatlan struktúrákat, régi szokásokat, és kirívó civilizációs különbségeket hordozott magában. A mindennapi élet keretei között így hagyományok és modernitás, rendi és polgári sajátságok keveredtek egymással, s ez úgyszólván lecsapódott a közéletben, amit két, a dolgok megszokott rendjének megtartására, vagy annak megváltoztatására irányuló akarat vibráló ellentéte hatott át.

Ebbe a történelmi időbe kalauzol, illetve vezet azon végig bennünket Fábri Annának a Corvina Kiadó *Mindennapi történelem* című sorozatában megjelent könyve. A szakmai-ismeretterjesztő kötet – miképpen a sorozat többi tagja – a modern művelődés- és társadalomtudomány szempontrendszerére építő megközelítéssel, az emberi cselekvés megannyi színterén keresztül tárja eléink a reformkori Magyarország hétköznapijainak világát. Jellegéből eredően nem a tézissalkotás a célja, s bár az előszó a nagy változások koraként szól összefoglalóan a reformkorról, az előbbieken röviden vázolt korképnek megfelelően figyelmet szentel az örökölt jegyek, a rendiség állandó vonásai bemutatásának is. Mint-hogy pedig mindehhez a köztörténeti tények csak adalékkul szolgálnak, érthető, hogy a törzsszöveget képező 11 fejezet (Család, nevelés, erkölcs – Ruhá és test – Lakás és kényelem – Étél és asztal – Időtöltés, szórakozás – Vallás és hitélet –

A munka világa – Ország és utazás – Kormányzat, igazgatás, törvényhozás – Társadalmi rend és intézmények – Főváros születik) sorrendjének kialakításánál ugyancsak kiegészítő szerepet visznek. A szerző ezt érzékletesen jelzi azzal, hogy a kormányzati-közigazgatási rendszert és a törvényalkotás folyamatát a kilencedik részben (148-161) tekinti át. Mindamellett, mivel az emberi dimenziók, az anyagi kultúra, és a szellemi környezet a mindennapi élet relációjában előtérbe kell, hogy kerüljenek, a társadalmi piramis ábrázolása szintén élvezhet elsőbbséget a politikai fórumokéval szemben, s ezért úgy érezzük, hogy a társadalmi rend a 10. fejezettel talán túlságosan hátra szorult. Ezzel együtt is azonban igen átgondolt a kötet azon módszert követő tartalmi felosztása, ami alapján a szokások (öltözködés, étkezés) és az intim szféra (családi élet és otthon, vallásosság) irányából közelíthetünk az országot, a társadalom, a kormányzati szisztéma felé.

Fábri Anna a korszak tradicionális és modern vonásainak – számtalanszor antagonistikus – egymásmellettségében megmutatkozó „tranzit”-jellegét, átmenetiségét többféleképpen: egyes fontosabb problémák, a főszöveget kísérő kortársi naplórészletek, az illusztrációk, és a témaköröket megnyitó idézetek által érzékelteti. Az első fejezet felvezetéséhez a családi életre a belső adottságok (a hierarchia, a különböző státusok, szerepek, jogok) viszonylatában hagyományosan erős befolyást gyakorolt szülői tekintéllyel kapcsolatosan (9) például John Pagetet szólaltatja meg. Emellett – jelezve, hogy a változást célzó törekvések a családban is éreztették hatásukat –, a fejezeten belül utal a reformkérdések megítélésénél felszínre kerülő nézeteltérésekre, vagy a nők társadalmi megbecsülésének növekedésére, továbbá érvényesülési lehetőségeik bár lassú, de biz-

tos bővülésére (11, 18-19). Az egyének és a közösségek létét szabályozó szokásokon kívül szemléletesen kerülnek bemutatásra a társadalmi rétegek, valamint a város és a vidék közt az öltözködés, a lakhatási feltételek, az étkezés, a viselkedési normák, a magán- és a társas tevékenység kapcsán meghúzódó különbségek. Rávilágítanak ezekre mások mellett a lakások, házak külleme, berendezése (54-59); a húsfogyasztás mértéke, az étkezés helye és ideje (66-69); a – gyakran munkával egybekötött – szórakozás, időtöltés terei és alkalmi, így pl. a kaszinó, kávéház, főúri estélyek, lóverseny, fonó, szüreti multságok (92-99). A társadalomtudományos megközelítés szempontjait szolgáló nagyobb fogalmi egységekkel összhangban áll a kötet illusztrációs anyaga, mely hasonló kiadványokban ritkán vagy egyáltalán nem látható műveket vonultat fel, s egyúttal megteremtí az érzelmi bevonódást a reformkorba történő képzeletbeli utazáshoz. A könyvet olvasva gazdagodhat tudásunk bizonyos táji jellegzetességek vagy régi szokások, megismerése révén, s olyan érdekes komplementer elemek, mint például a cenzúraszótár (82), segítségével.

A könyvnek a gazdasági, a társadalmi, és a politikai életet bemutató tartalmi egysége az első résszel szemben már érthetően nagyobb hangsúlyt helyez az egyes alrendszerek általános vonásaira. Miközben képet ad a munka világról, az országról és a nemzetiségekről, a politikai intézményekről, a társadalmi rendről, s a főváros születéséről, külön magyarázattal szolgál számos sajátos jelenségről, így a részes aratásról, a nyomtatásról (118-119); a királyi hatalomról és a birodalmi politikáról, a kormány szervekről, a táblabírákról (150-156). Kiegészítik mindezt az uralkodócsalád három tagjáról (Ferenc és Ferdi-

nánd császárok, József nádor) szóló életrajzok (151-153), vagy például John Pagetnek a kereskedelmi műveleteket nehezítő jogszabályi háttérrel, és az üzletfelek sokszor bizalmatlanságra okot adó magatartásáról megemlékező sorai (129). S noha a kötet recenzens olvasója úgy látja, hogy jellegéből következően a rendi társadalom karakterjegyeit megrajzoló részben is elhelyezhető a népesedési és a nemzetiségi viszonyok leírása, a Magyarországról adandó átfogó kép aspektusából egyszersmind alaposan indokoltnak ítéli annak az *Ország és utazás* című fejezetbe történt beillesztését (134-137).

Az utolsó fejezetek a peres ügyek (172-173), a közbiztonság fenntartása, a bűnözés és a fegyelmezés-büntetés (168, 174-177) révén felvillantják előttünk a mindennapi élet árnyoldalait, melyek éppúgy kiváltották a kortársak neheztelését, mint Pest homokfelhőbe burkolózó, szemétkupacokkal sűrűn beborított, lármas utcái, illetőleg a csavargók, koldusok, hajléktalanok számának gyarapodása (186-189). A fővárossá válás útjára lépett Pesten és Budán feltűntek azért, s jöhetnek nem a szükséges ütemben, de ugyancsak terjedtek a lakosok komfortérzetét növelő megoldások: a kockakövezés, a közvilágítás, a nagyvárosi közlekedés (186-189). A kötet ezeken kívül Pestnek az országos közéletet centralizáló szerepét is tárgyalja *Az ellenzéki politika fellegrója* című alfejezetben (194-195), melynek Kossuth követé választásáról szóló, s ez által 1848 „törvényes forradalmát” gondolatba idéző bekezdése találóan zárja le a törzsszöveget.

A könyv persze lényegesen többet nyújt az olvasó számára, mint amiről – igazodva a terjedelmi korlátokhoz – e recenzió beszámol. Fábri Anna ugyanis a széles körből merített tényanyag és az olvasmányosan deskriptív stílus révén